

ından dayatılan kimlikler karşısında erdemlerini körüklemiştir. Öte yandan milli bir kimlik oluşturmak gerektiğinde, Batılı değerlerin (modernleşme, laiklik, vb) kucaklanması gerektiği düşünülürken, aynı zamanda ona bir direnişin de oluşması kaçınılmaz olmuştur. Türkiye'ye bakıldığında, İslam "muasır medeniyetler" (yani, Batılı medeniyetler) seviyesine yükselme önünde bir engel olarak tanımlanmış ve bu amaca yönelik olarak Atatürk, sessiz ve derinden (kimi kereler de daha açık ve işitilebilir bir sesle), din ve gerçekleştirdiği reformlar arasına mesafe koymuştur. Cezayir vak'asında ise peçe, bu ülkede verimli bir hareket alanı kurabilmek için yerel dini dışlanması gereken bir engel olarak gören Fransız kolonyalizmine direnmek ve milli bir kimlik oluşturmak için bir araç olarak görülmüştür. Peçe, geriliğin din tarafından getirilen bir simgesi olarak Türkiye'de açılmış, Cezayir'de ise Fransızlara direnmek için kiskançlıkla savunulmuştur. Yeğenoğlu'na göre burada anlaşılması gereken şey, Batılı kolonyalizme karşı geliştirilen farklı alternatifler gibi durmalarına karşın, her iki tavrın da tek bir söylemsel sonuç yarattığıdır. Bu önerme *Kolonyal Fanteziler*'in en güçlü noktası olarak görülmelidir: Bu önermeyi destekleyen argüman sayesinde çeşitli, hatta çelişkili imgeler yaratma kapasitesi olan Oryantalizm'e özgü derin yapılar ve psikik mekanizmalar hakkında aydınlık bir fikir sahibi olabiliyoruz.

Batı medeniyeti kendi operasyonlarının izlerini silmekte şaşırtıcı derecede başarılı olmuştur hep - kültür bu silme işine zemin sağlayan bölgedir. Kültür bu bağlamda bir yansızlaştırma, doğallaştırma ve evrenselleştirme süreci olarak görülmelidir. Kültür, şeylerin olmaları gerektiği gibi, yani "kültüre!"in tam karşısı olarak "doğal" görüldüğü, gösterildiği bir alandır. Bu anlamda kültür, kendi ideolojik gücünü belirler. Kültür çalışmalarının ana görevi de kültürün bu işlevine ışık tutmak olmalıdır. Ne var ki, farkın kaygan zemininde kültüre her eleştirel yaklaşım, onun bu özelliğini kavramak yerine, onun ideolojik gücünü aldığı terimleri yeni-

den üretme riskini barındırır. *Kolonyal Fanteziler* postkolonyal/feminist çalışmalarla uğraşanları bu risk konusunda uyanık olmaya davet ediyor. Bu yaklaşımla Yeğenoğlu, söylem içinde sabit konumlar almayı ve böylece bu konumları meşrulaştırmayı reddediyor. Eğer Üçüncü Dünya kadını bakış açısından konuşacak olsaydı, ister istemez karşısında "yerli enformant" arayan bir okura hitap etmiş olacaktı. Eğer Anglo-Amerikan dünyanın ana damar feminist perspektifini benimsemiş olsaydı, bu kez de Batılı egemen öznenin konumunu haklaştırmış olacaktı. Yeğenoğlu'nun kitabında her iki konum da kendisine yer bulmasına rağmen bunlar okur için özdeşleşme alanlarına dönüşmüyor. Yazar, bir konumdan ötekine doğru yaptığı stratejik hareketlerle bu konumların karşıtlığını yapıbozuma uğrattırıyor ve özetle, sabit özdeşleşme alanlarının yanılıcılığını sergiliyor. Yeğenoğlu son bölümde, bu tavra son derece uygun bir biçimde, başkalarına Müslüman toplum kadınının hakikati hakkında bilgi sunan "yerli enformant" olmayı kişisel olarak reddettiğini vurguluyor. Böylece göstergelerini yeniden üretmeden Oryantalizm'in aklını okumanın mümkün olduğunu görüyoruz.

Yakında Tarih Vakfı Yayınları tarafından Türkçeye kazandırılacak olan bu çalışmadan akademik olarak kendini farklı disiplinler içinde tanımlayan ama her durumda bilginin Batılılığı problemiyle yüzleşen kadın-erkek ilgili tüm okur ve araştırmacılarının çok yararlanacağına umuyoruz.

Talking of the Royal Family

Michael Billig (1992) Routledge, London.

Mine Gencil Bek

Henüz kitapları Türkçe'ye çevrilmeyen Billig'in sosyal psikoloji üzerine disiplinlerarası eleştirel yazılarının yanısıra, ırkçılık ve milliyetçilik üzerine söylem ve retorik analizi kullanarak yaptığı araştırmaları vardır. Kökeni deneysel sosyal psikoloji olan Billig zaman içinde nitel ve eleştirel araştırmaya yönelmiştir. İlk kitabı *Social Psychology and Intergroup Relations*'dan sonra faşistleri konu alan bir alan araştırması yayınlandı. 1987'de yayınlanan kitabı *Arguing and Thinking* ise yazarın ilgilene geldiği retorik çalışmalarını açısından sosyal psikolojiye bakışının somutlaşmasıdır. İdeolojiyi daha çok ortak duysal, gündelik düşünce örüntülerine etkisi bağlamında ele alan Billig'in bu kavrayışına en iyi örnek 1995'de yayınlanan *Banal Nationalism* kitabıdır. Bu kitapta Billig, milliyetçiliği "aşım" milliyetçilik olarak savaşlar ya da şiddet gösterimleri olarak değil, her gün herkesin yaşayıp kanıksadığı sıradan bir olgu olarak ele alır.

Britanya'nın Kraliyet ailesini ele aldığı *Talking of the Royal Family*, İngiltere'de aile ortamlarında yapılan derinlemesine görüşmelerin sonuçlarını içeriyor. Bu görüşmelerden ulaşılan sonuçlar üç tema çerçevesinde aktarılıyor: ulusal kimlik, eşitsizlik ve aile. Billig'e göre görüşülen kişiler Kraliyet Ailesi hakkında konuşurken aynı zamanda kendileri hakkında, aile, milliyetçilik ve eşitsizlik hakkında da konuştular. Görüşmeler boyunca sıradan aile yaşamına ilişkin de ipuçlarının ele geçirilmeye çalışıldığını söyleyen yazar, iktidar ilişkilerinin her yerde ve aile içinde de varolduğu belirlemesinden hareketle, konuşma sırasında söz kesmelerle, yönlendirmelerle aile üyeleri arasındaki etkileşime bakarak özellikle aile içinde babarın iktidarını araştırıyor.

Billig, amacının yukarıda belirtilen temalar çerçevesinde yanıtlayıcılar arasındaki sınıf, yaş ve toplumsal cinsiyet bölünmelerini araştırmak yerine ortak düşünme örüntülerine bakmak olduğunu belirtir

(s.9). Bu, yazarın her bir kişiyi benzersiz gördüğü için yanıtlayıcıları kategorize etmek istememesi ile de (s.21) uyumludur.

Kitapta konuşma analizinden (conversation analysis) bazı semboller kullanılarak tereddütler, söz kesmeler gösterilerek konuşma toplumsal bir eylem olarak analiz edilse de, daha çok doğrudan alıntılanan sözlerin içerikleri üzerinde durulur. Zaten görüşülen kişilerin sayısı (yüzyetmişbeş) düşünüldüğünde tüm sembollerini kullanarak konuşmaların analizini gerçekleştirmek mümkün de değildir'. Bence Billig'in analizi konuşma analizinden daha çok şey sunar bize: Burada hem konuşma analizindeki gibi, konuşmanın kendisinin bir bağlam olabileceği kabul edilir, hem de ondan farklı olarak, her şeyin söylemden ibaret olduğu anlayışı benimsemek zorunda kalınmadan ve sadece sembollere odaklanmadan, konuşmaların biçimleri, içeriklerinin ideolojik olarak yorumlanmasıyla birlikte analiz edilir.

Sadece söylenenlerde değil, söylenmeyenlerde de ortaklığa bakan Billig neyin söylenmediğinin de söylenen sözler kadar ideolojik olarak ifşa edici olduğunu vurgular. Örneğin farklı kaynaklarda ve kitaplarda Kraliyet Ailesi'ne ilişkin yer alan dini görüşler (onların Tanrı'nın lütfu olması ifadesi gibi) görüşmelerde yer almamıştır. Görüşmelerde Kraliyet Ailesi'nin aynı zamanda hem sıradan, hem de sıraüstü olarak görülmesi görüşülen kişilerde ortak bir eğilim olup konuşmalarında "bir yandan... öte yandan da" kalıbı ile ifade edilmiştir. Mistik öğelerin yokluğu, Billig'e göre, kraliyete dair bir boşluk yaratmaktadır. Burada araştırılan, çok basit ya da statik bir "özdeşleşme yapısı" olmayıp, benzerlikler ve farklılıkların oluşturduğu karmaşık örüntülerdir (yanıtlayıcıların konuşmalarda Kraliyet Ailesi'ne herhangi bir üstünlük atfetmemesi, dini temalara atıfta bulunmaması gibi).

Beşinci bölümde yanıtlayıcıların kraliyet yaşamını kiskanmalarını neden inkar edip, nasıl bu yönde retoriksel karşı argümanlar öne sürdükleri ele alınır. Örneğin Kraliyet Ailesi'nin maddi kaynaklara

sahip olduğunu, ama onları yöneten kurullarla yaşadıklarını savunurlar. Kendilerinin ise tam tersi, istedikleri gibi yaşadıklarını söyleyerek sıradan yaşamın cazipliğine dikkati çekerler ve alışveriş yapma başta olmak üzere gündelik yaşam etkinliklerini sayarlar. Kitapta alıntılanan yanıtlayıcıların sözlerinden anlaşılabilir, alışveriş yapma insanların sahip olduğu en büyük özgürlük olarak görünmektedir.

Görüşülen aynı kişiler basını hem bilgi, hem de yalanların kaynağı olarak görürler. Bir yandan kendilerinin bağımsız düşünüp medyanın yalanlarından etkilenmediklerini söylerken (Billig bu eleştirel benliğin aslında liberalizm ideolojisi tarafından da kutlanan türden bir "eleştirel" benlik olduğunu söyler), öte yandan yine aynı kişiler Kraliyet Ailesi ile ilgili olarak çok okuyup bilgilendiklerini ifade ederler (149). Burada ilginç olan şu ki, kimse skandal haberlerini okuduğunu kabul etmiyor ve herkes diğerlerinin tabloid basınında skandalları okuduğunu varsayıyor. Bu "herkes" ise konuşmacının pozisyonuna göre erkek, kadın, daha yaşlı ya da daha genç birileri olabilir, ama yanıtlayıcılar aslında Kraliyet Ailesi ile ilgilenmenin daha çok düğün, moda ve dedikodu gibi sıradan ilgilerinin uzantısı olarak kadınların işi olduğunu iddia ediyorlar.

Milliyetçiliği ele aldığı bölümde, özellikle Gellner ve Hobsbawm'ın düşüncelerinden esinlenerek monarşinin yeniden yaratılmasıyla ulus devlet arasındaki bağlantı üzerinde duran Billig, milliyetçiliğin modern çağın bir ürünü olmakla birlikte ulus devletlerin modernite öncesine dair mitler yarattığını vurgular. Görüşülen aileler monarşinin kendi yaşadıkları dönemde sona ereceğini hayal bile edemeyerek monarşiyi ulusla eşitlerler. Dolayısıyla monarşiye saldırı ulusa ve kendilerine saldırı gibi görülür. Burada ortaya çıkan ulusal üstünlük ve gururun liberalizmle yakın ilişki içinde olduğunu söyleyen Billig, bu milliyetçi düşüncelerin ve liberalizmin evrensel değerlerinin modern ortak duyununun bir parçasını oluşturduğunu vurgular. Daha önceki çalışmalarına benzer şekilde, burada da ırkçılığı inkar ederek libe-

ral değerlere atıfta bulunmanın nasıl da ırkçılığı eklemlemede kullanılabileceğini örneklerle gösterir (örneğin Kraliyet Ailesi'nin turistleri çekmede kullanılacağına ilişkin sözlerdeki milliyetçilik) (35-36).

Son bölümde Kraliyet Ailesi'nin farklı sınıf, toplumsal cinsiyet ve kuşaklara ortak duygusal düşünme örüntüleri sağladığı vurgulanır. Billig'e göre, Kraliyet Ailesi zaman içinde değişim ve sürekliliğin temsili, ortak duyunun geçmişi ve bugünü arasındaki diyalektiktir. Kitabın sonunda Billig'in yaptığı şu tespit ise çok önemli: Ona göre monarşi gelecek için iyimser vizyonu olmayan ortak duyunun hakim olduğu yaşadığımız zamanlarla uyumludur; hatta geleceğe dair vizyonun sınırlandırılmasına katkıda bulunmakta ve eşitsizlikten arı bir geleceğin tasavvur edilmesini sınırlamaktadır (222).

Bu kitap, çoğunlukla Türkiye'de hakim olan, kişileri anket formlarındaki yapılandırılmış seçeneklerle sınırlandıran, piyasanın gereksinimleri ve yönelimlerini belirlemek için yapılan tüketici araştırmalarından ve "denek"leri sınıflandırıp onlardan bu kategorilere uygun sözler bekleyen kamuoyu yoklamalarından farklı olarak kişilerin kendi sözlerini, kendi istedikleri gibi inşa etmelerine ve araştırmacının bu sözleri yine bağlamları içinde değerlendirmesine örnek bir çalışmadır. İngilizlerin Kraliyet Ailesi aracılığıyla kendileri, aile, toplum, ulus-devlet hakkındaki görüşlerini ortaya çıkaran bu çalışmanın, keşke bir benzeri Türkiye'de yapılsa ve örneğin devlet, Atatürk ve ordu konusunda yurttaşların ne düşündükleri, bunlar hakkında konuşurken kendi yaşamları, aile ilişkileri, toplum konusundaki görüşleri ve böylece Türkiye'deki siyasal kültürün özellikleri ortaya çıkarılabilse.

1 Konuşma analizinde kullanılan standart semboller ve bunların uygulamaları için önemli bir kaynak: J. M. Atkinson, J. Heritage (eds) (1984) *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. Ayrıca bkz. G. Button, J. R. E. Lee (eds) (1987) *Talk and Social Organization*. Clevedon: Multilingual Matters ve G. Psathas; T. Anderson (1990) "The practices of transcription in conversation analysis" *Semiotica*. 78. 75-99.

Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık

Neşe Gurallar Yeşilkaya (1999). *İstanbul: İletişim*. 206 sayfa.

L. Funda Şenpl Cantek

Halkevleri Kemalist ideolojinin uygulama alanlarından biri olarak Cumhuriyet tarihinde önemli bir yere sahiptir. 1932 yılında, bir yıl önce kurulan Türk Tarih Kurumu ve yine aynı yıl kurulan Türk Dil Kurumu'yla birlikte üçüz bir devrimin (81) sacayaklarından biri olarak faaliyete geçmiştir. Halkevleri, bir anlamda Türkocaklarının yerini almıştır. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in himayesindeki Türkocaklarının aşırı milliyetçi bir örgütlenmeye doğru gittiği söylentisi ve Türkocaklarına kayıtlı üyelerin bu yöndeki etkinlikleri, ocakların sonunu hazırlamış ve bir toplanma yeri, bir "kültür yuvası"nın eksikliği Halkevleriyle doldurulmak istenmiştir. Bu amaçla Türkiye'nin dört bir yanına halkevi/halkodası açılmış ve zaman içinde kurumun statüsü öyle yükselmiştir ki, halkevi başkanı protokolde validen sonra gelir olmuştur.

Yeni kurumun selefinden farklı olarak – "Türk" ocakları sözcüğü daha en baştan ırksal bir elemeye gönderme yapmaktadır – herkese açık olduğunun kanıtı adında gizlidir. Burası halkın evidir ve halk dilediği gibi girip çıkabilir; bir ev ve bir ailenin verebileceği güveni, terbiyeyi ve huzuru burada bulabilir. Ancak, diğer yandan, halkevi sözcüğü kendisi dışında kalan tüm diğer mekanların halka kapalı olduğu izlenimini de uyandıran bir çağrışıma sahiptir. Yeni rejimin onca görkemli, mağrur ve soğuk yapıları karşısında sıradan insanın sığınabileceği tek mütevazı mekan burasıymış gibidir. Orhan Alsaç'ın 1941'de yazdığına göre, halkın bir aile ferdi olarak bir yerde toplanmasını sağlayacaktır Halkevleri (138). Atatürk halkın babasıdır, halkevi de baba evi. Ama babaevinin kapılarının sadece ailenin uysal, eğitilebilir çocuklarına açık olacağı zamanla anlaşılacaktır.

Halkevi binası, adını taşıdığı kalabalık yerine, yörenin belli ölçüde okumuş-yazmış, rütbe veya mevki sahibi, asrileşme ve ilerleme ülküsüne inanmış, laik kesimini içine alır. Cumhuriyet'in mimarlarından Sedat Hakkı Eldem'in 1939'da yaptığı şu öneri Cumhuriyet mimarisinin ve şehir planlamasının amentüsü haline gelmiştir: "Bina programı varolan ferde göre değil, inkılabın yarattığı, (yaratacağı) ideal ferde göre yapılmalıdır" (128). "Ulusun çocukluğu" işte bu döneme denk düşer ve eğitimle (ödül-ceza sistemiyle) yetiştirilmeye çalışılır bu çocuk. "Yetiştirme yurtları"ndan başlıcası da Halkevidir. Halkevlerinin programında yer alan işlevleri şunlardır: devrimin aşılması; geçmişe ait izleri silmek; kaynaşmış kitle yaratmak; canlandırma; laiklik; terbiye; telkin ve güven verme, onore etme" (72-77). Anlaşılacağı üzere, gerçek çocuklar örgün eğitim kurumlarında sistematik biçimde eğitilirken, toplumsal gelişme bakımından çocukluk dönemini yaşadığı varsayılan halk kitleleri halkevlerinde eğitileceklerdir.

Cumhuriyet rejiminin inşa etmeye çalıştığı modern kentlerde minimum yapı programı, Gazi İlkokulu, hükümet konağı ve Halkevi binasıdır. Halkevi, "cemaat"i, dini nitelikli kurumlarda toplanmak yerine, laik bir mekanda, yeni bir tür inançla, imanla biraraya getirmeyi amaçlar. Yeni laik kimliğin sembollerinden biridir Halkevleri (145). Aslında bu sembollere şehirlerin birçok başka yerinde de rastlanabilir: antik Yunan figürleriyle süslü kaskadlı havuzlar; heykeller; modern parklar; yüzme havuzları; bulvarlar v.b. Şehirlerde adres tarifleri artık, cami, pazar yeri veya kahvehane yerine, bu asri unsurların koordinatları temel alınarak yapılacaktır; bir semt veya meydan, orada yer alan bir heykel, resmi bina veya fıskiyeli havuzla anılacaktır.

Halkevi binaları, aynı zamanda, dönemin ideolojisinin mimari olarak bedenselleştirildiği yapılarıdır (190). Seküler yapılanma, mimari düzenlemede "kubbe ve kemer", "cami ve çeşme" gibi dini ve Doğuya özgü motiflere yer vermez. Binalar dış